

جایگاه عفت و عدالت در اخلاق پزشکی

بتول خنفری^۱

چکیده

اخلاق پزشکی سیستمی از اصول و قواعد اخلاقی است که ارزش‌ها و قضاوت‌ها را در حوزه پزشکی بکار می‌گیرد. به عنوان یک رشته علمی، اخلاق پزشکی کاربردهای عملی خودش را در موقعیت‌های بالینی هم‌زمان با کار روی تاریخ، فلسفه، الهیات و جامعه‌شناسی در برمی‌گیرد. مکتب اسلام این قابلیت و ظرفیت را دارد و شاهد آن، رفتار پزشکان بزرگی بوده که در طول تاریخ تمام همت خویش را در راستای حل مشکلات درمانی بیماران به کار گرفتند و حتی زندگی شخصی و خصوصی خود را در راه رسیدن به هدف مقدس بهداشت و درمان بیماران فدا کرده‌اند. که به واسطه‌ی آن به، معرفی اخلاق و حرفه‌ی مهم پزشکی به منظور جلوگیری از معضل بزرگ و انحرافات اخلاقی پرداخته می‌شود و در سایه آن به تشریح جایگاه عدالت و عفت در اخلاق پزشکی اشاره می‌گردد و به آیات و روایات استظهار شده است و به خلقیاتی چون عفت در اکل مال و عفت جنسی و پاکدامنی که از بارزترین توصیه‌های این تحقیق است پرداخته می‌شود جمع‌آوری داده‌های این پژوهش از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و نگارش آن به روش توصیفی تحلیلی صورت گرفته است.

کلید واژه‌ها: اخلاق کاربردی، شرافت، عدالت، عفت

^۱ - طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه ریحانه النبی (صلی الله علیه وآله وسلم) شادگان، btwlkhnfry@gmail.com

مقدمه

تورق تاریخ حاکی از پیش گراولی پزشکان در عرصه حکمت و اخلاق است به نحویکه پزشکان خود اولین انشاء کنندگان اخلاق حرفه ای بوده اند.

تاریخچه اخلاق پزشکی در دنیا سابقه بیش از ۲۵۰۰ ساله علم اخلاق ETHICS پیوند با تاریخچه فلسفه و تأثیر از تفکرات فلاسفه بزرگی چون سقراط، افلاطون و ارسطو، سوگند نامه ها و عهد نامه ها قوانین حمورابی در ۱۷۲۷ قبل از میلاد سوگند نامه بقراط اولین بیان مبانی اخلاقی در قالب قسم نامه یک تعهد نامه اخلاقی برای قبول و بکار بستن اصول اخلاقی حرفه پزشکی بوده است

تاریخچه اخلاق پزشکی در ایران طب و اخلاق پزشکی در بین ایرانیان از قدمتی طولانی برخوردار است و سابقه آن به قبل از بقراط برمی گردد. طب ایران باستان با آیین زرتشت پیوندی جدایی ناپذیر داشته است. تدوین و قرائت سوگند نامه های طبابت توسط پزشکان از باستان تا کنون بر این مدعی صحه می گذارد. به بیان دیگر اخلاق حرفه ای در پزشکی همزاد این حرفه بوده است و با رشد و توسعه پزشکی این مهم نیز توسعه یافته است. رشد و پیشرفت علم پزشکی در حوزه های پیشگیری تشخیص و درمان مسائل جدیدی را در عرصه اخلاق پزشکی پدید آورده است. مسائلی چون تشخیص زود هنگام نقص جنین و امکان کورتاژ آن مرگ مغزی و امکان پیوند اعضاء امکان دخالت در ژنهای افراد تلقیح مصنوعی جراحی های زیبایی و... از مواردی است که با توسعه علم و تکنولوژی پزشکی پدید آمده است و امروزه در اخلاق پزشکی مطرح است اما در کنار این مسائل خاص که مربوط به تخصصهای مختلف است تمام متصدیان حرفه پزشکی و زیر مجموعه های آن همواره با اموری سر و کار دارند که لازم است بر تزکیه و خودسازی در مورد آن بپردازند و خود را متخلق به اخلاق اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) مزین نمایند.

تخلق به این فضایل موجب افزایش بهره وری در امر تشخیص درمان و تحقیقات پزشکی می گردد و محیط آرام وبدون تنشی را برای فرد همکاران و بیماران پدید می آورد و کارانی سازمان را ارتقاء داده و اعتماد سازی می نماید و بر قداست بیش از پیش حرفه پزشکی می افزاید در این مقاله برانیم که ابتدا

مفهوم اخلاق پزشکی و جایگاه آن در علم اخلاق را تبیین کردیم و سپس با استشهاد به آیات و روایات مهمترین ملزومات اخلاقی حرفه پزشکی که عدالت و عفت را تشریح کنیم.

در طول تاریخ، اخلاق پزشکی مورد توجه اخلاقیون بوده است اما موضوع اخلاق کاربردی پزشکی به طور خاص و با توجه به مسائل مهم روز از جمله خلقیاتی مانند: عدالت و عفت در اخلاق پزشکی مطرح نشده است و با گذر زمان دیدگاه های متنوعی ارائه شده است.

تحقیقات علمی بسیاری در زمینه اخلاق پزشکی انجام شده است آثاری متعدد از جمله: علمای برجسته محدث نوری، احمد حسین شریفی، احمد صدر حاج سید جوادی به بررسی این موضوع پرداخته و آن را تحلیل کرده اند. همچنین در مقالات و پژوهش های معاصر مانند: (بحثی در مورد اصل عدالت در اخلاق پزشکی) به قلم کیارش آرامش، (مقالات اخلاق پزشکی) اثر باقر لاریجانی و... به این عنوان پرداخته ولی وجه تمایز این تحقیقات با تحقیق حاضر، عدم جمع بندی مطالب به صورت کامل عدالت و عفت در اخلاق پزشکی و همین سبب نوآوری پژوهش حاضر قرار گرفته است.

این پژوهش با هدف بررسی اخلاق پزشکی از جایگاه عدالت و عفت در اسلام تدوین شده است. همچنین هدف دیگر این است که با ارائه تحلیلی جامع، به سوالات مرتبط با این موضوع پاسخ داده شده است. سوال اصلی این تحقیق «جایگاه عفت و عدالت در اخلاق پزشکی چیست؟» و از جمله سوالات فرعی: «اصول چهارگانه علم اخلاق چیست؟» «منظور از اخلاق پزشکی در دنیای معاصر چیست؟» هستند که در این مقاله به آنها پاسخ داده شد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- اخلاق کاربردی

اخلاق کاربردی عبارت است از: کاربرد مبانی و معیارهای اخلاقی در حوزه یا مسئله ای خاص که ناظر به یک قلمرو خاص رفتاری مثل «پزشکی»، «محیط زیست»، «معیشت»، «معاشرت» و امثال آن می باشد.^۱

۱-۲- شرافت

شرافت در لغت: مأخوذ از تازی-نجابت و اصالت. و بزرگواری و بلند قدری و بزرگ مرتبگی.^۲

شرافت در اصطلاح: شرف. بزرگی. بزرگواری. بزرگ مقداری. مجد. رفعت. قدر.^۳

۱-۳- عدالت

عدالت در لغت: دادرسی و دادگری و ریواز و انصاف. و راستی و درستی و صداقت. و موافق شریعت و درست کاری و دیوان.^۴

عدالت در اصطلاح: یعنی حد وسط بین افراط و تفریط؛ بنابراین، در هر موردی این لفظ استعمال شود، مراد حد وسط و معتدل آن است. مثلاً آب معتدل یعنی آبی که نه زیاد سرد باشد و نه زیاد گرم؛ جسم معتدل یعنی نه زیاد بزرگ و نه زیاد کوچک؛ و همین طور در سایر موارد.^۵

۱- شریفی، آئین زندگی: اخلاق کاربردی، ص ۳

۲- فرهنگ نفیسی، ج ۳، ص ۲۰۲۶

۳- فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (علیهم السلام)، ج ۴، ص ۶۳۴

۴- فرهنگ نفیسی، ج ۴، ص ۲۳۱

۵- فرهنگ اصطلاحات اصول، ص ۳۷۹

با توجه و ملاحظه‌ی همین معنای لغوی، لفظ عدالت در موارد مختلف به تناسب آن مورد بر مساوات، برابری، استقامت، اقتصاد و قسط اطلاق می‌شود. در معنای شرعی عدالت سه قول وجود دارد:

۱ - ایمان به حسب ظاهر. ۲ - حسن ظاهر. ۳ - ملکه‌ای نفسانی است که موجب برانگیختن به ملازمت تقوی و جوانمردی می‌شود. عدالت یا در رأی و فکر است، یا در صفات نفسانی و یا در گفتار و کردار. عدالت در رأی و فکر یعنی ایمن بودن رأی از انحراف و ضعف و شدت؛ به بیان دیگر: عدالت در اینجا به معنی حق و درست است. عدالت در صفات نفسانی یعنی معتدل بودن اخلاق باطنی. مثلاً شجاعت وقتی معتدل است که به حدّ ترس و جسارت نرسد. و عدالت در کردار و گفتار یعنی صداقت و درستکاری و دوری از افراط و تفریط در کردار و گفتار.

۴-۱- عفت

عفت در لغت، خودنگهداری و پدید آمدن حالتی برای نفس و جان آدمی است که به وسیله آن از غلبه و تسلط شهوت جلوگیری می‌شود و اصلش بسنده کردن در گرفتن چیز اندک است. و طلب عفت و پاکدامنی و بازایستادن از حرام، استعفاف نام دارد^۱.

عفت در اصطلاح اخلاق، به معنی خویشتن‌داری در برابر تمایلات افراط‌گونه نسبت به لذت‌های مادی و نفسانی، که نقطه مقابل شهوت است، گفته می‌شود و باید قوه شهوت در خوردن و آمیزش جنسی، مطیع عقل باشد و از چیزی که عقل و شرع نهی کرده، اجتناب نماید و این حد اعتدال در شرع، ستوده شده است^۲.

۲- جایگاه اخلاق در اسلام

جایگاه اخلاق پزشکی با توضیحات فوق الذکر معلوم شد که اخلاق پزشکی زیر مجموعه اخلاق هنجاری است و به بایسته‌ها و نبایسته‌های خلیات پزشکی می‌پردازد و به صورت مستدل و مبتنی بر آن باید و

^۱ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۳۳۹.

^۲ - جوادی و دیگران، دایره المعارف تشیع، ج ۱۱، ص ۳۱۰.

آنان بدون در نظر گرفتن مصلحت و منفعت بیمار، اخذ وجه بیش از آن چیزی که قانون معین کرده در قبال جراحی و درمان امتناع از درمان افراد بی بضاعت و...^۱

پزشک عقیف که نفس خود را به آتش عشق الهی جلاء داده است و دست از مظاهر دنیوی و مادی شسته و در پرتو آیات کریمه قرآن دنیا را کالای ناچیز می‌شمرد نساء / ۷۷ توبه / ۳۸ رعد / ۲۶ قصص / ۶۰، غافر / ۳۹، شوری / ۳۶، حدید / ۲۰] و در سایه آموزه های معصومین علیهم السلام خدمت به مخلوقات خدا را عبادت ذات لایزال الهی می‌داند^۲ عقل خود را بر ندوزی و مال خواهی مسئولی میگرداند و هرگز نفس خود را به رذایل مذکور نمی‌آلاید و از اکل مال به باطل می‌پرهیزد.

۲-۲- عفت جنسی و پاکدامنی

آن ارضای شهوت جنسی است در قالب قانون و مقررات شرع و عقل و تسلط قول عاقله بر قوه شهویه و این همان است که در قرآن کریم چنین تعریف شده است

«قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ... وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مُلُومِينَ * فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ»^۳

همانا اهل ایمان به فیروزی و رستگاری رسیدند و آنان که فروج و اندامشان را از عمل حرام نگاه میدارند. مگر بر جفتهایشان که زنان عقدی آنها باشند یا کنیزان ملکی متصرفی آنها که هیچ گونه ملامتی در مباشرت این زنان بر آنها نیست و کسی که غیر این زنان حلال را به مباشرت طلبد البته چنین کسانی ستمکار و متعدی خواهند بود.

حرفه پزشکی حرفه ای است که با جسم افراد سر و کار دارد و گاهی درمان مستلزم لمس یا معاینه قسمتهای خاصی از بدن بیمار است. اگر چه دستور فقها و قانون این است که حتی المقدور فرد همجنس

^۱ - سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران، راهنمای عمومی اخلاق حرفه ای پزشکی و شاغلین حرف.

^۲ - ابن بابویه، ثواب الاعمال و عقاب الامال.

^۳ - المومنون (۲۳)، آیه ۷-۱.

اقدام به معاینه و درمان بیمار نماید^۱ اما در بسیاری اوقات پزشک معالج ناگزیر به درمان غیر همجنس خود می‌باشد بنابراین رعایت عفت در این زمینه از فضایی است که پزشکت پزشکی باید خود را به آن بیارایند.

نتیجه گیری

جایگاه عدالت و عفت یکی از موضوعات پیچیده و حساس در اخلاق پزشکی است که به دلیل اینکه هر پزشکی باید عدالت در پذیرش بیماران را رعایت کنند و متخلق و عقیف به اخلاق اهل بیت (علیهم السلام) باشد که نیازمند بررسی دقیق و جامع است. اخلاق پزشکی نوین در دنیای معاصر با محدودیت ها و تبعیض های مختلفی مواجه است که بررسی و تحلیل آنها از اهمیت ویژه ای برخوردار است. پرداختن به این موضوع می تواند به بهبود وضعیت اجتماعی کمک کند و زمینه را برای آن فراهم کند.

نیل به توحید ناب بهترین روش انگیزی است که میتواند نیت پزشک را از کسب مادیات به ابتغای وجه الله ارتقاء دهد و در سایه آن به فضایی چون عدالت، عفت و پاکدامنی و ... مزین گردد. عفت حاصل سیطره عقل بر قوه شهویه است و عامل مناعت طبع میگردد و پزشک را از تعرض به عرض مال و ناموس بیمار باز می دارد. و به مواردی از جمله عفت در اکل مال که مصادیق متعددی، برخی از مصادیق آن که ممکن است در حرفه پزشکی، انسان را وسوسه نماید عبارتند از فرار مالیاتی، گره زدن سلامتی بیمار به مسائل مالی، دریافت پاداش در مقابل ارجاع بیمار به سایر بخشها... اشاره شد. حرفه ی پزشکی حرفه ای است که با جسم افراد سر و کار دارد و گاهی درمان مستلزم لمس یا معاینه قسمتهای خاصی از بدن

^۱ - فلاح زاده، آموزش فقه .

بیمار است باید تا حتی المقدور فرد همجنس اقدام به معاینه و درمان بیمار کند تا حتی المكان از معضلات اخلاقی و عمل حرام مصون باشیم، عدالت فضیلتی است جامع تمام فضایل و حاصل امتزاج اصول اخلاق، فاضله که تخلق به آن رفتار و گفتار پزشک را بر صراط مستقیم استوار می سازد.

فهرست منابع

*قرآن کریم

الف) کتب فارسی

۱ - شریفی، احمد حسین ، کتاب آئین زندگی: اخلاق کاربردی، انتشارات دفتر نشر معارف سال ۱۳۹۶

۲- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران: نشر اشجع، ۱۳۸۵ش.

۳- جزایری، محمدعلی، دروس اخلاق اسلامی، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۹۷ش

۴- فلاح زاده، محمدحسین، آموزش فقه، قم: نشر الهادیف قم، ۱۳۸۶ش.

۵- نیکویی، تخلق به فضایل اخلاق پزشکی در پرتو آیات و روایات، بی جا، بی چا، بی تا.

۶- نفیسی، علی اکبر، فرهنگ تفسیر، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

۷- مبشر، اخلاق در حرفه های پزشکی، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

۸- ملکی اصفهانی، مجتبی، فرهنگ اصطلاحات اصول، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

۹- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

۱۰- جوادی، حاج احمد و دیگران، دایره المعارف تشیع - تهران: شهید سعید محبی، چاپ اول، بی جا، بی تا.

۱۱- وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، اخلاق پزشکی به انضمام مختصری از تاریخ پزشکی تهران: انتشارات سپهر، ۱۳۷۰ش.

۱۲- متوسل، محمود، نقد و بررسی اصول اخلاق پزشک (نوین)، ناشر - مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، بی چا، سال ۱۳۹۳.

۱۳- طباطبائی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه: موسوی، محمد باقر، نشر جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.

۱۴- لاریجانی، اخلاق در حرفه های پزشکی، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

۱۵- —، فرهنگ فقه مطابق اهل بیت (علیهم السلام)، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

ب) کتب عربی

۱۶- ابن بابویه، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

۱۷- —، تنبیه الخواطر، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

۱۸- محدث نوری، مستدرک الوسائل، بی جا، بی چا، بی نا، بی تا.

ج) مقالات

۱۹- پایگاه آئین رحمت.

۲۰- کیارش، آرامش، فصلنامه اخلاق در علوم فناوری.

۲۱- سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران، راهنمای عمومی اخلاق حرفه ای پزشکی
وشاغلین حرف.